لەنوری خوا سەر چاوە دەگریٚ لەو دەگو رویٚ و هەر لەنوری خودایشدا دەکوژیٚتەوە.

قورئان دوای دەربڕینی ئەم راستیەی واله بەرا و ترا بەهیٚنانه وەی میسالیٚکی جوان و ورد چلۆنایەتی نوری خوا لیٚرەدا دەردەخا و ئەفەرمیٚ: (نوری خوا وەکو چرا دانیٚکە کە چرایەکی تیٚدا بیٚ وئە و چرایەش لەناو حوبابیٚک دابیٚ حوبابیٚکی بیٚ گەرد و گرشەدار هەر وەکو ئەستیٚرەیەکی ورشەدار و ابیٚ (مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحُ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوكَبٌ دُرِّيٌّ).

(ئەم چرایە بەرۆ نیٚک گڕ دەگریٚ کە لەداری پڕبەرەکەتی زەیتون گیرابیٚ کە نەخۆر هەلاٚتی و نەخۆر ئاوایی بیٚت.)

«رۆنەکەی بە جۆریٚکی وابیٚ گەرد و بیٚخەوش بیٚ وەک ئەوە بیٚ ئەوەی ئاگری بگاتیٚ گڕبگریٚ و روناک هەلٚگەڕیٚ و هەلٚکریٚ.

(يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ) نورلە سەرنورە (نور على نور).

(خودا هەرکەسیٚک بیەویٚ بەو نورەی خۆی ریٚگای نیشان دەدا و هیدایەتی دەکا و بەرە و نوری خۆی دەیهیٚنیٚ (يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ)

(بۆخەلٚک میسال و نەزیلە دەهیٚنیٚتەوە) (وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ).

«و خودا بەهەمو شتیٚک ئاگادارە» (وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) بۆشی گردنەوەی ئەم میسال و نەزیلەیە پیٚویستە چەندشت بزانین:

مِشکات بە واتای دەلاقە و تاقچەیەکە لەناو دیواردا سازیان دەکرد و (چرا و لامپا) کەیان لە ناودادەنا بۆئەوەی کەس خۆی لیٚ نەدا و نەکەویٚ و نەشکیٚ لەهەندیٚ مالٚدا لە دیوی حەوشەو حەسارەوە شوشەیەکیان لەو جیٚکای چرای ناو دیوار دەگرت بۆئەوەی تیشکی چراکە دیوی حەوشە و دەرەوەش روناک بکاتەوە و چراکەش باو بۆرانی لیٚ نەکەویٚ و نە شکیٚ و نە کوژیٚتەوە.

(مشکاة) بە دیوارە شوشەیەکیش دەلیٚن: کە دریٚژە و چارگۆشە بۆ جیٚگا چراکە سازدەکراو دەیان کرد بە سەر چراکەدا جالەبەر ئەوە هەلٚمی چراکە دەرچیٚ و نەکوژیٚتەوە، لەسەروە کونیٚکیان بۆدە هیٚشتەوە و دەربیجەشیان بۆ سازدەکرد.

بەکورتی بلیٚین: (مشکاة) روپۆش یا دەلاقەیەک بو کە بۆچرایان سازدەکرد زیاتر

دەلاقەیان بۆسازدەکرد، تا چراکە هەم لەشکان بپارێزرێ و هەمنورەکەشی کۆبێتەوە و باشتر نور بداتەوە و نا و هۆدەکە روناک بکاتەوە.

(زوجاجە) واتا: (شوشە) و بەبەردی ورشەدار دەڵێن، چونکا شوشەش لەکەرەستەی بەردساز دەکرێ و ورشەدارە (زوجاجەی) پێ دەگوترێ.

لێرەدا بە واتای حوباب و روپۆشە دە بە سەرچرای دا هەڵدەکێشن، تا هەمگڕوشوعلەی چراکە بپارێزرێ و هەم لەخوارەوە بۆ سەرێ میزانی بکا و نور و روناکایی زیاد و رێک و پێک بکا.

(مِصباح) بە واتای (چرایە کە بەپلێتە و رۆن یا نەوت بگرێ و روناکی بدات.

رستەی (يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ) ئیشارەت و ئاماژەکردنە بۆکەرەستەی ئەنێرژی زای گرینگ و شیاو، بۆئەو چرایە، چونکا (رۆنی زەیتون) کە لەدارێکی: پڕ بەر و خودان بەرەکەت دەگیردرێ، یەکێک لەباشترین رۆنە، بۆباش گڕگرتن، ئەویش دارێ، کە هەمو لایەکی ئەودارە بەجۆرێکی بەرانبەر تیشک و تاوی خۆرە تاوی لێبکەوێ. نەلە لای خۆر هەڵاتی باخ و کەناری دیوارێک بێت و نەلە لای خۆرئاوا بێت کە تەنیا لایەکی خۆر و تاوی لێبکەوێ و لەنەتیژەدا میوەی ئەودارە لایەکی بگا و نیوەکەی تریشی نەگا و رۆنەکەیش ناساف و خەوشدار بێ.

بەم شی کردنەوەیە دەگەینە ئەمە کە بۆ کەڵک و وەرگرتن لەنورێ تەواوی ئاوەها چرایەک، بۆگرشەدانەوەی پتر نیازی بە چار شت هەیە:

١- چرا دانێک کە ئەو چرایە لەهەر بابەتێکە وە بپارێزێ، بێئەوەی نور و تیشکی کز بێ وکەم بکا بەڵکو هۆی کۆبە نەی پتری نورەکە پێک بێنێ.

٢- حوباب و روپۆشێکی هەبێ، تاگەڕانی هەوای دەوری گڕ و شوعلەکە رێک بکا بەڵام ئەوەندە ورشەدار و بێگەردبێ، کە نە بێتە هۆی بەرگری ورشەدار بونی نور و تیشکی چراکە.

٣- چرایەک هەبێ کە ناوەندی پەیدا بونی نور و تیشکلە سەری پلێتەکەوەبێ.

٤- کەرەستەی ئەنێرژی زای ساف و بێخەوش و بێ گەرد کە ئەوەندە ئامادەی گڕگرتن بێ، کە بێ ئەوە ئاگری بگاتێ گڕ بگرێ و هەڵایسی.

هەمو ئەمانە لەلایەک، لەراستیدا رواڵەت دەردەکەن و ئاشکرای دەکەن، لەلایەکی تریشەوە موفەسیران و لێکۆڵینەرانی مەزنی ئیسلامی، لەمەداکە ناوەرۆکی ئەمە تەشبیە و وێچوواندنە چی‌یەو بەناو (مُشَبَّهٌ) کێهەنوری خودایی یە، قسە و لێکۆلینەوەی جیا جیا زۆرە.

هەندی و تویانە مەبەست هەمان نوری ڕێنوێنی و هیدایەتە کە خوالە نـاو دڵ و دەرونی خودان بڕوایاندا گیرساند و یەتێ.

هەندێکیش ئەوەیان بە واتای قورئان گرتووە، کە لەناوناخی دڵی مـرۆڤ نـور و تیریژە ئەهاوێژێ.

هەندێکیش ئەوەیان بە واتای قورئان گرتووە کە لەناوناخی دڵی مـرۆڤ نـور و تیریژ ئەها وێژی.

هەندێکیش لایان وایە، ئیشارەتە بۆ رۆحی فەرمانبردن و قەقوا و خۆپاراستن کـە هۆی خێر و بەختەوەری‌یە کە لەراستید هەموئەو واتایانەی بۆنوری مەعنەوی لەقورئان و ریوایەتی ئیسلامیدا هاتون، لێرەدا بە ناوی تەفسیر و لێکۆڵینەوە ناو براون و رۆحی هەمو ئەوانە لەراستیدا یەک شتە و ئەویش هەمان نوری (هیدایەتە) کە لە قورئـان و وەحـی و وجودی پێغەمبەران سەرچاوەدەگرێ و بە ڵگەی تەوحید پاراو دەکرێ، و نەتیژەی ئەوە خۆبەدەسەوەدانە لەراست فەرمانی خوا و تەقوا دا.

دیارە: نوری بڕوا کە لەناو دڵ و دەرونی بروا داران (موئمینـان) دا دارای هەمـان چارشتەیە، کە لەیەک چرای «تیشک خۆشا» هەیە:

«مصباح» هەمان گڕی بڕوا و ئیمانە، کە لە دڵ و دەرونی خودان بڕوادا دەردەکەوێ و تیریژ و نوری هیدایەت لەوەوە بڵاو دەبێتەوە و پرشینگ دەها وێژێ.

(زجاجە) و حوباب دڵ و دە رونی خودان بڕوایە، کە بروالە گیان و لەشی دا رێک و پیکێ دەکا.

(میشکاة) سینگی خودان بڕوایە، یا بەواتایێ تر سەرجە می کە سایەتی و ئاگاداری و زانست و بیر و ئەندێشەی ئەوە، کە بڕوا ئەو بروایە ئەو لەکەندو کۆسپی تۆفی روداوەی رۆژکار دەپارێزێ.

لاوتە و عوسارەی ئەوە لە و پەری پاکی و بێخە و شیدایە و بڕوای خودان باوەڕان لەسۆنگەی ئەوە وەگڕ دەگرێ و لەبەر و بو تەژی دەبێ.

لەراستیدا ئەمە نوری خودایە، هەرئە و نورەیە کە ئاسمان وزەوی روناک کردوە تەوە و لەناخی دڵی خودان بڕوایان سەری دەرهێناوە و هەمو هەبون و کیان و لەشی ئەوان روناک و نورانی دەکا.

ئەو بەڵگانەی واڵە ئە قل و ئاوەزەوە، وەریان گرتووە لەگەڵ نوری وەحی تێکلاو دەبێ و ناوەرۆکی (نورعلی نور) پەیدا دەکا.

هەر لێرە شدا یەکە دڵ و دەرونی بێدار و هۆشیار بەم نورە، هیدایەت دەدرێن و واتای: (يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ) لە بابەت ئەوانەوە پیادە دەکرێ، کە وابو بۆپاراستنی ئەم نورە خودایی یە: (نوری هیدایەت و بڕوا) کۆگایەکە لەزانست و ئاگاداری و خۆدروستکردن و ئاکاری پێویستە کە هەر وەکو میشکات و روپۆش و حوبابێک ئەم «میصباح» و چرایە دەپارێزێ.

دیارە دڵ و دەرونی ئامادە و شیاو و لێهاتوی ئەوێ کە هەر وەکو زوجاجەبە رنامەی ئەوە تەنزیم و رێک و پێک بکا و یارمەتی دەریشی لەلایەن وەحییەوە ئەوێ کە هەروە کوشەجەرەی موبارەکەی زەیتونە وزەو ئە نێرژی پێ بدا.

ئەم نوری وەحییە دەبێ لەتێکە ڵ بون و ئۆگر بون بەشت و مەکی ماددی و کەروێشکە کردن بەرەو لای خۆر هەلات و خۆرئا واکە دەبێتە هۆی سوان و پووان و لێڵ و لێخناو بون، دورە پەرێز دەبێ.

بە جۆرێکی وا پاک و بێ گەردو بێخەوش و خاڵی لەهەر جۆرەگوڵەوە چنین بێ و بەم لاوئەولادا نەشەکێتەوە بێ نیاز پەیدا کردن بەمو بەو هەمو هێزی لەش و لاری مرۆڤ دنەبدا، ناوە رۆکی: «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَار» لەخۆیدا بەدی بهێنێ.

هەر جۆرە راڤە کردن و شی کردنەوەی لەخۆوە یاداوەری ناراست و بەکار بردنی چێژە و سەلیقەی شەخسی و بڕوای داسە پێندراو یا شەکانەوە بەم لاو بەولادا مل و مۆکردن بە چەپ یا راستدا و هەر جۆرە بیر و باوەڕێکی پوچەڵ و بێ کاکڵە کە بەر و

بوی ئەم شەجەرە: (دارە) موبارەک و پیرۆزە لەکەدار بکاگڕ و نوری ئەم چرایە کەمدەکا، یا هۆی کوژانەوەی بەدەسی خۆی پێک دێنێ.

ئەمەیە، وێنەیەک کەخوا لەم ئایەتەدا بۆنوری خۆی دەهێنێتەوە دیارە خوا بەسەر هەمو شتێکا زانا و ئاگادارە.

بەڵام ئەوەکە (مشکوة) بە دڵ و دەرونی پێغەمبەری مەزنی ئیسلام (مصباح) بەنوری زانست (زجاجە) بە دڵ و دەرونی پیاوی خودا (شەجەرەی موبارەکە(بە حەزرەتی ئیبراهیم و (لا شرقیە و لا غربیە) بە نەفی بەرە وکشان بۆ لای فەلەوجو لەکە واتا کراوە لەراستیدا دیمەنێکی ترلەو نور و بروایەنیشان دراوە، ئیتر وەنەبی قسە و لێکۆڵینەوە هەر لە مەداکورت کرابێتەوە و داکوژابێ.

ئێستا دەبێ بزانین ئەم چرا پڕنورە لەکوێ دایە؟ و جێگاکەی چلۆنە؟ تا ئەوەی والەم بابەتەوە پێویستە بە دیاری کردنی جێگاکەی باشتر روناک بێتەوە.

جا هەر لەبەر ئەمەیەلە ئایەتی دوای ئەمە خوا فەرمویەتی: «ئەم میشکاتەلە ماڵانێک دایە کە خوائیجازەی داوە، کە دیوارەکانیان بەرز و بڵیند بکەنەوە (تالەتالان و بروی چەتەو جەردە و رێگر بپارێزرێن) (فِی بُیُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعْ). ماڵانێک کە ناوی خودا لەناو یاندا ببرێ و بخوێندرێ و قسە و باس تەنیا یادی خوا و قورئان و پێغەمبەر و وەحی بێ.)

زۆر بەی زانایان و تەفسیر نوسانی قورئان پێوەندی ئەم ئایەتەیان بە ئایەتی بە روزانیوە و باری ئایەتەکەیان بەم جۆرەداناوە: (هَذه اْلمِشْکوٰةُ فِی بُیُوتٍ ... یٰا هَذاالْمِصْبٰاحُ فِی بُیُوتٍ ... هٰذِهِ شَّجَرَةُاْلمُبٰارَکَةِ فِی بُیُوتٍ ... نوُر اللّٰه فِی بُیُوتٍ) زانایان و گیان ناسان و تویانە: لەم دارە پڕ بەرەکەتە کەناوی زەیتونە رۆنێک بە دەس دێ کـە سودمەندترین و پڕبایەخترینی رۆنە و نەخشێکی زۆر گرینگی لەساغ و سلامەت راگرتنی گیان و لەش و لاردا هەیە (ئیبنی عەباس) فەرمویەتی: ئەم داری زەیتونە کە هەموی بایەخدارە و سودمەندە، تەنانەت خوڵە مێشە کە یشی قازانجی هەیە یەکەم دارە کە دوای تۆفی حەزرەتی نوح رواوە و پێغەمبەران لەبەر خوا پاراونەتەوە تا بەرەکەتی هەبێ.

ئەگەر پرسیار بکرێ مەبەست لەم (ماڵانە= فی بیوت) چییە؟ کەهە ربەرە بەیان

وئێوارانێک یادی خواله ناوئەوانا دەکرێ: (تەسبیحی خودایان تێدا دەکرێ))**يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ والْآصَالْ) غدو له سەروەزنی (عُلُوٌّ)ە،** بـە واتـای: بەرەبەیـان و سەرەتـای رۆژە لەقورئانا لەراست (آصال) دانراوە، کەچی (غداة) لەراست (عَشِيٍ) دایە.

(آصال) جەمی أُصُلْ له سە وەزنی: (رُسُلَ کە ئەمیش جەمی (اصیل) بـە واتـای (عەسر)ە بە لام بۆ چی (غدو) تاک و (آصال) بە جەم وکۆ هاتووە **ئیمام فەخری رازی** خودای لێ رازی بێ نوسیویەتی: (غدو) باری مەسدەری هەیە و مەسدەر هەرگیز جەم ناکرێتەوە.

مەردانێک کە نە بازرگانی کردن ئەوانەلە یادکردنی خوا و نوێژ کـردن و زەکـات داندەگێریتەوە نە کرینو فرۆتن (**رِجَالٌ لا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِاللهِ وَ اِقَامَ الصلوةِ وايتاءَ الزَّكَاةِ).**

ئەوانە لەرۆژێک ئـەترسن کـە دڵ و دەرون و چاولەو رۆژەدا دەگـۆرێنو، وەکـو شەپلەلیانی دابێ و ایان لێدێ (يَخافُونَ يوماً تَتَقَلَّبُ فيهِالقلوبُ والابصار).

ئەم تایبەتیانە نیشان دەداکە ئەم ماڵانە هەرئەوا نەن وا بەفەرمانی خودا ساز دراون و یادی خوای مەزنیان تێدا دەکرێ و قسـە و بـاسی خـودا و قورئـان و فەرمـانەکـانی ئیسلامی یان تێدا بڵاو دەکرێتەوە وەکو مزگەوت و خانەقا و ماڵە پیا و چاکان و پیرانی دەستگیر.

بەڵێ: هەر شوێنێک کە بە فەرمانی خوا سازدرابێ و ناوی خودا لەویدا بـبرێ، و هەربەرە بەیان وە ئیوارانێک مرۆڤ گەلێکی خودان بروا، کە ژیانی ماددی و ئەنبۆژەنی ئەوان لەیادی، خوا دورەوەنەخا و شەی پاک و خاوین بونی خوا بەدڵ و دەرون و زوان دوپاتە بکەنەوە. ئاوەها خانو بەرە و ماڵانێک ناوەندی (میشکاتی نوری ئیلاهی و بروا و هیدایەت و رێنوێنی یە).

لەراستیدا ئەم جۆرە چەن تایبە تییەکیان بۆهەیە:

١- بەپێی فەرمانی خوا سازدرابێ.

٢- پایە و دیوارەکانی بە جۆرێکی وا بڵیندوپتە و بێ کەلەتا لان و برۆی چەتەو جەردە و دزبپارێزرێن.

٣- ناوەندی یادی خوابن.

٤- مروڤ گەلێک لەو مالأنە پارێزگاری بکەن، کە لەبەرە بەیان و ئێوارانداً خەریکی یادی خوابن مالْ و منالْی ئەم جیهانە فریویان نەدا و لەیادی خوادورەوەیان نەخائەم مالأنەبەم جۆرە تایبەتیانە سەرچاوە و بناوانی هیدایەت و بروان.

سەرنج راکێشە! لەم ئایەتە داهەم (تجارة) و هەم (بیع) هاتووە بەلْکولە بەرئەمەبێ (تجارة) بۆکاروبازرگانی کردنی بەردەوام بێ بەلام (بیع) تەنیا بۆجار جارێک کرین و فرۆتن بێ.

ئەشی بزانین خوانەیفەرمووە ئەوانە پیاوانێکن بەرە ولای (بازرگانی و کرین و فرۆتن) ناچن بە لْکو گوتویەتی: (بازرگانی و کرین و فروتن) ئەوانە لەیادی خوا و لەنوێژ کردن و زەکات داندو رەوە ناخا و لەبیریانەوە نابا. ئەوانە هەمیشە لەرۆژی (مەعاد= رۆژی پەسلان) و رۆژی دادگایی کردن لەلایەن خوداوەدەترسن.

سەرنج بدەرستەی (یخافون) لەبەر ئەوەی (فِعْلِ مُضارِعَ)ە لە سەر بەر دەوام بوونی ترسی ئەوانە لەرۆژی مەعاد دەلالەت دەکا خوف و ترسێک کە ئەوان بۆئەنجامدانی بەر پرسیار بون و ئەرک و ئەسپاردەی خۆیان رادەکێشی. بە واتایی‌تر یادکردنی خوا بۆئەم جۆرە کەسانەلە هەمو شتێک گرینگتربی.

هەندێ لەزانایانی قورئان لایان و ایە (نورعلی نور) ئیشارە یەبۆ پێغەمبەران کە یەک بە دوای یەکدا هاتون و هەمو لەبەرە باوا نێکیش بون.

ئیمام فەخریرازی: نوسیویەتی: مەبەست تیشک و گرشەی نور و کەلْەکەی تیرێژ و بلْێسە بلْێسی نورە کە تیشک و تیرێژ بەسەر یەکدا دەها وێژێ هە وەکو لەبابەت خودان بڕواوە: (خودان بڕوا لەناوچارخالْدایە: -١ ئەگەر لەخواوە شتێکی دەس کەوێ سوکری خوادەکا ٢- ئەگەر توشی توشی بێ تابشت دەهێنێ و خۆرا دەگرێ ٣- ئەگەرداوەری بکادادگەری ئەنوێنێ ٤ـ ئەگەر قسە بکا راست دەبێژێ ئەم جورە خودان بڕوایەلە نێو حەشیمەتی نائاگاداری بەرەی مروڤدا وەکو مروڤێکی زیندوە لەناومردواندا ئەم خودان بڕوایە لەنێوان پێنج نوردالە بزوتنەوە دایە.

قسەی نورە کردەوەی نورە ئەوجێکایەی بۆی دەچێ نورە ئەوجێگایەی

لیّ‌دەروا و دەردەچیّ نور.

دەش گونجیّ نوری یەکەم ئیشارە بیّ بۆ نوری هیدایەتی خودا لەرێگای وەحی یەوە، نوری دوەمیش مەبەست نوری هیدایەتی خوابیّ لەرێگای ئەقلەوە یا نوری یەکەم نوری هیدایەتی تەشریعی بیّ و نوری دوەم نوری هیدایەتی تەکوینی بیّ‌کە وابیّ نورێکە لەسەر نوریّ‌تر، نور و تیشک لەسەرنور وتیشکە. **اللّهُ نُورُ السَّمٰوٰاتِ وَالأَرْضِ** واتا: خواهادیّ گشت ئەوکە سانەیە والە ئاسمان و زەوی دان کە بە نوری خوائە ڕۆنە سەر ڕێگای خوایی هەندیّ‌تر کوتویانە خوا مودەبیری ئاسمانگەل و زەوییە.

(یوقد) بە (ی) و تەخفیف (ق) واتا: روناک دەبیّ بە لاٚم‌بە (تیّ) و تە شدیدی (ق) کە (توق) بخوێند ڕێتەوە واتا: روناک دەکا دیارە مەسەلی ئیخلاسی موئمین وەکو دارێکی سەوزی نەرم وایە وەکو دارە هەنارکە سەوزە و هیچ کاتیّ تاوی خورّ لێی نادا موئمینیش هەروایە خوّی دەپارێزیّ و خوی بە چار خەسلەت دەرازێنێتەوە: ١ـ بیدرێتیّ شوکر دەکا ٢ـ ئەگەر توشی توشی بیّ‌تابشت دەهێنیّ ٣ـ ئەگەر فەرمان بدا دادگەری دەکا ۴ـ ئەگەر قسەبکا راست و بیّ دروّ قسەدەکا (فلو لم تمسسە نار نور علی نور) تەبەری لە ج ١٨ـ لاپەڕەی ١٠٧ دەلّیّ: کە لام و قسەی بڕوادار نورە موئمین زانینی نورە هاتنی نورە ڕۆینی نورە. ڕێگاشی هەر نورە. بە واتاییتر مەسەلی هیدایەتی خوا لە دلّ و دەرونی موئمیندا وەکو ڕۆنێکی سافە کە بەر لەوەی ئاگری بگاتیّ گڕدەگریّ، جائەگەر ئاوری بگاتیّ روناکی لە سەر روناکی کە لّە کە دەبەستیّ و هەر تیشک و تیرێژ دەهاوێژیّ، هەر ورشە و گرشە گرشی دیّ دلّ و دەرونی مؤئمینیش هەروایە بە پێی هیدایەتی خوا ئەجو لێتەوە بەر لەوەی زانینی بگاتیّ جائەگەر زانینی بگاتیّ هیدایەت لە سەر هیدایەتی دەگاتیّ و لە هیدایەتی‌خوا تە سە ل دەبیّ.

هەندیّ دە بیژن کاتیّ: «یـ ـەود» بە پێغەمبەر یان و ت:نوری خوا چلوّن لە عاسمانەوە دێتە خواریّ خوائەم میسالەی بۆ نوری خوّی‌هینایەوە (**مِنْ شَجَرَةٍ مبارکة زیتونة لاشرقیة**) هەندیّ دەبیژن: ئەوە دارێکە لە ناوە راستی دەشتایە نە سیبەر و کەرەنسییّ خورّ هەلاٚتی لیّ‌دەکەویّ نە نیسییّ خوّر ئاوا، جالە بەر ئەمە ڕۆنی ئەوەسافترین ڕۆنە،وەها بریقەدار و بێخەوشەکە ئەگەر ئاگریشی نەگاتیّ هێمان روناکی و

بریقه دەدا.

هەنەیَ ترلایان وایە: ئەوە دارێکە، کە لە ناوەراستی دارێترانیە کە بەری هەتاو و خۆری لەکاتی خۆر هەلاًت و خۆر ئاوادالیَ بگرن هەندیَ دەلَیّن: ئەوە دارەزە یتونی شامە، کە لە خۆر هەلاًتی ناوە راست دایە: نە لە خۆرهەلاًت و نەلەخۆر ئاوای زەوی دایە. هەندیَ دەلیَن: ئەوەداری بە هەشتە و لە جنسی داری ئەم ئاخەنیە. (نورعلی نور) ئیمان و کردەوەی مومینە، هەندیَ دەلیَن: ئاگرە لە سەر رۆن واتا: روناکی ئاگرە لە سەر روناکی رۆن، هەنەیَ دەلًیّن: دەلیل و بە یانی قورئانە، بە رلە نازلَ بون و دوای هاتنی. هەندیّتر دەلًیّن قورئان برێکی بە بریَتری روناک دەبیّتەوە و دەزانریَ (یکاد زیتها یضیٔ) واتا نیّزیکە مەحاسنی حەزرەتی محەمەد «د.خ» لەوەی وەحی بۆبیَ، بۆخەلًک ئاشکرابیَ هەندیَ دەلَیّن: حەزرەتی محەمەدنە بی‌یە ولە نەسلی نەبی‌یە: هەندیَ دەلَین: ئەو دارە داری تەقوا و داری ئیمانە کە ریشە کەی نبوەتە و شاخ و لق و پوپ و بەرگە کانیشی قورئان و حەدیسە و در گاوانە کانیشی جبرائیل و میکائیلە.

دەشیَ بزانین هەندیَ لە حوکەمای جیهانی ئیسلام لەم ئایەتە کە لًکیان وەرکرتووە و پلە و پایەی ئەقلیَ ئینسان یانپیَ بەراورد و بارتەقا کردووە ئیّمە لەبەر دریّژ دادری، لیّرە قسەمان لیَ نە کردوە (**يَهدِي اللهُ لِنُورِه مَنْ يشاء**) واتا: خوا مۆمین تەوفیق دەدا بۆئەوەی قورئان کە نوری خوایە تەواوی بخویّنیّتەوە و تەواوی بکا. هەندیَ لە موفە سیران بۆئەم تەمسیلە تە عبیراتیّکی فەلسەفی یان باس کردوە بروانە: (بیضاوی: ۴۴/۴۰۰) و دەلًیّن: نوری مومین دیاردە و ئا مازە کردنە بۆ (۵) هیّزە دەراکە کەی ئەو، کەمەعاش و مەعاد پیّوەندییان بەو ۵ هیّزەوە هەیە و ئەو ۵ هیّزە بریّتین: لەحەساسە، کە شتی حیسّی هەست دەکا و هەستی خەیالییە، کە راگری وینە گەلی مەحسوسات و قوەی ئاقیلەیە، کە مودریکی حەقایقی گشتی یە. و قوەی موفەکیرەیە، کە مەعقولات تەئلیف و تەرکیب دەکا تا نەتیژەی زانستی لیَ بەدی دیَ، یە کیّکی تر قودسییەیە، کە وەحی و غەیب و ئەسراری مەلەکوتی لیَ دەر دەکەویَ، لەم ۵ هیّزە مە عقولاتی ئینسانی تەرکیب و تەئلیف دەبیَ و زانستی مروَف پیّک دیَ قوەی قودسییەی ئیلاهیش کە لەپلەی دوایی دایە، تایبەتی پیّغەمبەران و ئەولیایە- لیّرەوە، کە لە قورئاندا هاتوە (**وَلكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ**

مِنْ عِبادِنا) سورەی شورا - ٥٢/٤٢ لە سەر ئەم بنەرەتەیەکە ٥ شت لەم تە مسیلە دا هاتووە: کە بڕیتین لە: (میشکات زجاجة، مصباح، شجره و زیت) کە هەر یەکە، لە و پێنجانە ئاماژە کردنێکە بۆ یەکێک لەو ٥ حەواسە: **قوەی حەساسە، بە میشکات نا و براوە،** جێگای چرا دانە و روی لە شتانی زاهیر و ئەوانە روناک دەکاتەوە، تا هێزەکانی تر ئەوانە دەرک بکەن.

قوەی خەیالییەش بە (زجاجە) ناوە براوە تا سووەری مودریکات لە هەر لایەکەوە دەرک، بکاو ئەوانەش بە ئەنواری عەقلییە روناک بکاتەوە، قوەی ئاقیلەش بە (مصباح) ناو براوە کە ئید راکاتی کوللی و مەعارفی ئیلاهی لە ناو دل و دەرونا رون هەل بکا.

قوەی موتەفەکیرەیش بە (شەجەرەی موبارەکە) ناو براوە چونکائەگەر لە واحیق و ئەعرازی جسمانی خالّی ببی‌نە شەرقی و نەغەربی دەبێ و لە نێوان سووەری مەعانی موەسەریفەی دایە و لەهەردوکان کە لّک وەردەگری. **قوەی قودسییەی ئیلاهیش بە (زیت) ناو براوە** کە لە بەر بریقە بریق و بێگەردی، بی‌ئەوەی ئاگری فێر کردن و بیر کردنەوەی پیێ بگا، لە خۆوە نور ئەفشانی دەکا و دەس دەکابە نوردانەوە و تیرێژهاویشتن، هەروا دەڵێن: **کەئەم ئایەتە تە مسیلێکە لە قووەی عاقیلە لەسەر پلە و پایەکانی وجودی خۆیدا،** کاتێ بەزانستی زەروری بنەخشێ و هەستی پاژە و جوزئی بۆدەس بدا وەکو ئاوێنەی لێ دێ کە وامە بەستی نەوزەری تێدا دیاری دەدا، سائەگەر پلە و پایەی زانست ئەوی بۆ لای تێفکرین، را بەری کرد و وزەی ئیستینبات و بەدی هێنەری لەوا هاتە دی دەبێتە شەجەرەی موبارەکە و ئەگەر ئەم گەوهەرە بە حەدس و گومان بە دەس بێ وەکو (رۆن و زەیتی) لێ دێ، بە لاّم ئەگەر نوری زانست لە سۆنگەی قووەی قودسییەی ئیلاهی بە دەس بێ، ئەو نەوت و رۆنە لە خۆوە بێئەوەی ئاگری بگاتێ گردەگرێ و نورئە فشانی دەکا. هەر چەندە پەری و فریشتەی وەحی و ئیلهامیش پیێ نەگا، هێمان لەنورانی بونی وی کەم نابێتەوە، کاتێ قووەی عاقیلەش بە جورێکی والە تەک گەوهەری زانستا جوت و تێکە لاّو بێ وەک چرا بە رۆن و (نەوت) ئاگروگر ئەگرێ و روناک دەبێتەوە ونوری ئەمیان بە سەر نوری ئەوی تریاناگر داوێ و نور بلاّو دەکاتەوە، نور

به سەر نوردا کە لە کە دەکات، تیریژ لە تیریژ دەدا و نور بە گرشە گرش بە سەر یەکا دەکەویٚ بوعەلی سینا، لە بە راوەی ئیشارات دا (شەرحی ئیشارات ج ١ پەرەی ١٥٣ چاپی میسر) **لە سەر مەشرە بی حوکەما ئەم ئایەتەی هیٚناوە تەوە و فەر موویەتی:** میشکات ئاماژەیە بۆئەقلی هەیو لایی، زوجاجە ئەقلی بیلمە لەکە و شەجەرەی زەیتونە قووەی موتەفەکیرەیە، زەیت قوەی حەدس و گومانە **(یکاد زیتها یُضِیُٔ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ)** قووەی قودسییەی ئیلاهی‌یە (و نور علی نور) ئیشارەتە بۆئەقلی موستەفاد: والمصباح) ئەقلی بالفیعلە، ناریش ئەقلی فەعالە.

خواجە نەسیری تو سیش قسەکەی بوعەلی‌سینای لەبەیانی ئەم ئایەتە داهیٚناوەتەوەو ئەلیٚ: (ئیشارات و تەنبیهات ج ١ پەرەی١٥٣ چاپی ١٣٢٥ ﻫ) **بوعەلی سینا فەر مویەتی: پلە و پایەی قووای نەفسی بەم جۆرە تەفسیر کردوە و گوتویەتی: میشکات یانی: ئەقلی هەیولایی، زوجاجە ئەقلی بیلمەلەکە؛ شەجەرەش زەیتونە، یانی: موتەفەکیرە، زەیت:** هیٚز و وزەی حەدس و گومانە (یکاد زیتها یُضِیُٔ ولو لم **تمسسه نار) قووەی قودسییەی ئیلاهی یە، و (نور علی نور) دیاردەیە بۆئەقلی موستەفاد، والمصباح** ئەقلی بالفیعلە، والناریش ئەقلی فەعالە. ئەم ئایەتە لە راستیدا **وەڵامە** بۆئەوانەی‌وا ئەم ئایەتە دەکەنە بەڵکە بۆ جسمانیەتی حەق تەعالیٰ هەر وەکو «قاضی عبدالجباری» موعتەزیلی لە (تنزیة القرآن عن المطاعن) دالە پەرەی ٢٥٢ فەرمو یەتی... **و انما وصف الله نفسه بذلک مبالغة من حَیْثُ اَنَّ کل الانوار من قبله کما یوصف بانه رجاء و غیاث‌الی ماشاء کل ذالک. قال تعالی: (من لم یجعل الله له نورا فما له من نور)** دەشیٚ بزانین یەکیٚک لە ئیستیعارات و مەجازگەلی لە تیضەی خۆشیک کە لە قورئانا زورە، واژەی نورە، کەلە واتای هیدایەت و گەیشتن بە حەقیقەت بە کار براوە، نور لە ٤٤ ئایەتا هاتووە (معجم الفهرس للقرآن پەرەی ٧٢٥ وەکو ئەم ئایەتانە:

١ـ قدجاء کم من الله نور و کتاب مبین (١٥/٥)

٢ـ یریدون لیطفئوا نورالله بافواههم و الله متم نوره و لو کره الکافرون (٨/٦١).

٣ـ افمن شرح الله صدره للاسلام فهو علی نو ر من ربه (٢٢/٣٩).

٤ـ و من لم يجعل الله نوراً فما له من نو ر (٢٤/٤٠)

٥ـ نورهم يَسْعىٰ بين ايديهم ... (٦٦/٨)

خاوەنی (تەفسیر الجواهێر) ناودار بە تەنتاوی ج ١٢ لاپەڕەی ٢٣. دوای لێکۆڵینەوە یەک دەنوسێ: ١ـ هەندێ ئەم تە مسیلەیان بە نوری محەمەدزانیوە و تویانە: کە میشکات سینگی ئەوە و «زوجاجە» دڵ یەتی و (مصباح) نبووەتیەتی و **شەجەرەی موبارەکەش داری هیدایەتی پێغەمبەری مەزنی ئیسلامە (و لولم تمسسه)** ئاماژە و ئیشارە بەوە، کە قسە بکایا نەکا فەرمانی ئەو رونە و زەیتی وی نور ئەفشانە.

٢ـ هەندێ تر لە بابەت حەزرەتی ئیبراهیم خەلیلو لایەوەی ئەزانن و ئەبێژن: کە شەجەرەی موبارەکە **دیاردەیە بۆ حەزرەتی ئیبراهیم کە نە یەهودی بووە و نە نەسرانی و (نورعلی نور)** ئیشارەتە بە فرەبونی نوری محەمەد پێغەمبەری مەزنی ئیسلام بە سەر نوری حەزرەتی ئیبراهیمدا.

٣ـ هەندێ لایان وایە واتاکەی عامە و هەر مرۆڤێکی مۆمین دەگرێتەوە و دەڵێن: کە میشکات نەفسی مۆمینە؛ زوجاجەش دلێەتی و میسباح بڕوایەتی و شەجەرەش داری ئیخلاس یەتی.

٤ـ حوکەما و تویانە: ئەم تەمسیلە ئیشارە بە قووای پەنجەی دە راکە یە، کە بریتیز لە: حەساسە، خەیاڵ، فیکر، ئاوەز و نەفسی قودسییەی ئیلاهی.

٦ـ ئیبنی عەبباس فەر موویەتی (هَذا نورالله و هُداهُ فِي قلبِ المؤمنِ كما يَكادُ زيتُ المصباحِ يضئُ قبلَ آنْ تَمَسَّهُ النارُ، فاذا مَسَّهُ الناسُ از دادضوءً على ضوئِهِ كذالك قلبُ المؤمن يَعْلَمُ بالهُدٰى قبلَ آنْ ياتيَهُ العِلمُ فاذا جائه العِلمُ اِزداد هُدىً على هدىً و نورا على نورٍ) خاوەنی (تفسیر الجواهیر) لەج ١٢ لاپەڕەی ٢٥ دادەنووسێ: حیکمەت لەنازڵ بونی ئەمئایەتە دوای ئایاتی (عِتق و نِكاح و قذف) ئەمەیە: کە موسڵمانان ئاگادار بن تا بە خەریک بون بەئەحکامی شەرع و ئەنجام دانی کار و باری کۆمەلایەتی و دینییەوە، لەبیر کردنەوە لەعەجباتی خلیقەت غافڵ نەبن و عیلمی فیقە ئەوان لە عیلمی کائنات نەگێرێتەوەو لە لاپەرەی ٤٩ شدادە بێژێ: لەتەواوی، ئەدیان و عەقایید و میلەل و نیحەل داهەمو کەسێک خوای نور بە جۆرێک دەپەرستن، چونکا ئینسان بە فیترەتی خۆی

ئەویندارى نورە، نور بنچینەى ژیانە، ساوێچوواندنى خوا بە نور وێچواندنێکە بە فیترەتى مرۆڤ نێزیکە.

لێکۆلەرانى ئورروپاییش توێژانەوەیان لەسەر ئایەتەوە ئەنجام داوە (بلاشهر، وەرگێرانى قورئان بە نەقڵ لەکلێرمۆن گانو، ج ٣ لاپەرەى ١٠١٢ ،) Cermontcanneau
ویستویانە وێنەیێ لەپەراوە عاسمانییە کانى ترا پەیا بکەن و دیاردەیان بۆپەراوەى **عەهدى عەتیق** کردوەکە نوسراوە: (و بە منى وت: چدەبینى؟ وتم: روانیم وائێستا شەم **دانێک** کە هەموى لە تەلایە و رۆ ندانیشى بە سەرە وەیە و حەوت چراى لە سەرە و هەر **چرا** یەکیش حەوت لولەى هەیە و لە کەناریشى دو دارى زەیتون هەیە کە یەکیان بە لاى راستى رۆندانە کە وئەوى تریشان بە لاى چە پیەوەیەتى.)

یەکێ‌تر کۆشاوە کە لەم مەسەلە قورئانەدا لە روانگاى قەندیلى راهیبان دالە تێئۆرى مەسیحىدا شتێک بدۆزێتەوە (ریچارد بیل *Richardbell* ئینگلیسى لاپەرەى ١٣٦ هەر **ئەو** پەراوەیە، بە ئیشارەت بە میسباح راهیبانى نەسارا کە لە بیاوانا، لەدور روناکى دەدا، **ئەمەى** لەدیوانى ئیمرو لقەیسى هاوردوە. یُضئُ سَناهُ اَوْ مصابیحُ راهِبٍ، امالَ السلیط **بالذبالِ** المُفَتَّلِ دیوانى ئیمرو لقەیس لاپەرەى ۶۶ چاپى لیدن. هەمو ئەزانین ئەم شاعیرە **ناوى** ئیبنى حەجەرى ئیبنى عومەرولکەندى یەوئەهلى نەجدە و شاعیرى عەسرى **جاهلیە** و ١٣٠ ساڵ بەر لە هیجرەت ژیاوە و رایگەیاندوە کەئەم تەمسیلە کە نیسەکانى **رۆمى** شەرقى کە لە رۆژگارى بیعسەتى رەسولـلە دەشتەکانى شاما زۆر بون دێنێتەوە **یاد** بە لاٌم ئەم جۆرە لێکۆڵینەوانەى زانایانى موسسەى بلاشێرى پایە و مایەیەکى واى نیە، **دڵ** خۆشکەربێ.

یەکێک لەمە لاکەورەکانى کوردیش بەناوى (مەلا عەبدولکەریم ناودار بە **شیرازى**) باپیرە گەورەى: (شە پۆل) لە راڤە کردنى ئەم ئایەتە نوسیویەتى: (**الله نورالسموات و الارض**) واتا: خواى بەرزو بێچون روناک کەرەوەى ئاسمانە بەخۆر و مانگ و ئەستێرە و رازێنەرى زەویە، بەدار و گوڵ و ئاووروانگا و جۆگە و شەتاو.هەروا کوتویانە: رازێنەرى ئاسمانە، بەپەرى و سرۆش بە ناردنى پێغەمبەران رێ ئیشاندەرى ئەهلى زەوى و ئاسمانە بە نورى خۆى .. نورى خودا وەحییە و پەیامیەتى (**مثل نوره کمشکوة فیها**

مەبەستیش بەو تاقەقیندیلە، کە پلیتەیان تێ خستبێ وهەڵیان گرتبێ و روشنیان کردبێ، بەڵێ مەسەلی قورئان وەکو چرایەکە و تاقی وی‌قیندیل یەتی و ئەو خوێنە رەشەوا، لەدەرونی جەرگدایە وەکو ئەوگرەیە، وا بەسەر پلیتەی چراوەیە.

گەلۆ، چرا کە پێغەمبەرە، کە لەدار و ریشەی ئیبراهیمە **ئەبو بەکر عەتیقی سوراوایی** لەتەفسیری تاهیریدا داستانێکی نێزیک بەوقسانەی نوسیوە و دەڵی کە بولئەحباریش و تویە تی: حەزرەتی محەمەدمیشکاتە و زوجاجە و.میسباحیش دورو نوری نبووەتن، خوانوری ئیمان و بڕواله ناودڵێکادائەنێ کە روناک و بەرّاق بێ، سۆفییەکان: **سەهلی کوڕی عەبدولای**، توستەری (شوشتەری) کە لەساڵی ٢٠٠ لەدایک بووە و لەساڵی ○ دا مردووە لە (تفسیرالقرانِ) خۆیدا بەنەقل لەحەسەنی بەسری دەڵێ: **(مثل نوره)** دڵی عارف و زیبای تەوحیدە، چونکا دڵی پێغەمبەران لەوە روناکترە کەبشێ بەم جۆرە نورانەی وێچوێنین، هەرواگوتویەتی: نوری قورئان وەکو چرادانێکە کە چراکەی مەعریفەتە و پلێتە کەشی فەرایزە و رۆنەکەشی ئیخلاسە و روناکی یەکەشی و یسالە، دیارە هەرچی لەئیخلاس زیادکرێ نوری چراکە زێدەتر دەبێ و هەرچی لەفەرایزیش چاکترئەنجام بدرێ‌رەنگ و بریقەی زیاتر دەبێ.

(عەبدورەحمانی سوللەمی) نوسیویەتی: دڵ و دەرونی عارف وەکو ئاسمانە، هەر وەکوئاسمان بە دوانزە بورجی ئاسمانی راوە ستاوە و نەزمی جیهان راگیر اوە هەرواش تا دوانزە خەسلەت لەدڵی عارفدا پایەدارە، نەفسی ئەو بە نوری عافییەت نورانی‌یە.

روزبەهان بەقلی: نوری خواجێگای دڵە و دڵ عەرشی خوایە. قلب المؤمن عرش الرحمن، غایة الامکان فی‌درایة المکان نوسراوی **قدوة المحققین و خواناسان: مەحمود بن خواداد ـ ی شنۆیی** کەلە سەتەی ۶ و ۷ی مانگیدا ژیاوە یا مەجموعەی ئاساری فارسی لاپەرەی ۲۶ چاپی ۱۳۶۸ هەتاوی.

خواجەعەبدولاهی ئەنساریش نوسیویەتی: نور هەندێکیان زاهرن و هەندێکیشیان باتینن، بۆنوری زاهری خوا فەرمویەتی: **(جعلنا سراجا وهاجا)** بۆ نوری باتینیش فەرمویەتی: **(فمن شرح‌الله فهو علی نور من ربه)** نوری زاهیر نوری مانگ و

ڕۆژە، نوری باتینیش نوری تەوحیدو ماریفەت، نوری **مانگ و ڕۆژ ئەگەر چی جوان و** خوشیکن بە لاّم ڕۆژێک بە کوسوف و خوسوف دەگیر درێن بە لاّم ڕۆژی **ماریفەت** ماریفەت و نوری تەوحید کەلەریشە و ناخی دلّ دەدا و ئەروێ، هەرگیز کوسوف و **خوسوف** بۆنیە و تاریکدا نایێ خۆر هەلاتێکە بێ غوروب، کەشفێکە بێ کوسوف و ئیشراقێکە، لەپلەی ئەوین و ئیشتیاقدا**(ان شمس النهار تغرب الليل و شمس القلوب ليست تغيب)** حوسەینی کوری مەنسوری هەلاج شەهید ۳۰۹ی مانگی دەبێژێ: لەکاسەی سەرانوری وەحی هەیە و لەنێوان دوچاودانوری موناجات و لەگوێچکەدانوری یەقین و لەزوانا نوری بەیان و لەسینگا نوری ئیمان و لە تەبیعەت و خۆکردا نوری تەسبیح: (سەبحە) هەرکاتێ یەکێک لە و نورانە گڕبگرێ بەسەر ئەوانی تردا زالّ دەبێ؟

(محێدینی عەرەبی) لەتەفسیر ەکەی خۆیدا دەنوسێ **(الله نورالسموات والارض)** واتا: نوێنگە ی ئاسمان ڕۆحەو هی زەوییش لەشە، نوریش: بونەوەر و وجودی موتلّەقە، کەگشت بونەوەرانی، جیهان لەسۆینگەی ئەوەوە بونەتە بونەوەر وهاتو نەتە وجود (مَثَل نوره) واتا: سیسفەتی وجودی حەق و زوهوری ئەوە **(كمثل مشكوة فيها مصباح)** ئیشارەتە بۆتاریک و نوتەکی لەشیو نورانی بونی وی بە نوری ڕۆح و گیان. زوجاجەش ئیشارەیە، بە دلّ و دەرونی نورانی عارف و خواناس کە بەنوری ئیشراق وەکو چرا بەگڕروناک بۆتەوە، کەوکەبی دوڕی دلّی عارف و درە و شینە وەی ئەوە، شەجەرەی موبارەکەش: نەفسی قودسییەی پاک و چاکە، کە روناکە. مەولەوی دەبێژێ: (بە رگی ۴ مەثنەوی پەڕەی ۴۲۵ - لە بابەت لاشرقيه و لا غربيه):

قابل تغییر اوصاف‌تن است	روح باقی آفتاب روشن است
اوست بی‌تغییر لا شرقیه	نی ز تبدیل که لا غربیه

و سەبارەت بە واتای (نور على نور) یش دەلّێ:

نور حسی رو که نورش راکب است	حسرا آن نور نیکو صاحب است
نور حسی میکشد سوی سرا	نور حقش می‌برد سوی علا
نور حسرا نور حق تزیین بود	معنی (نور عَلَیٰ نور) این بُود

الله نورالسموات والارض: دە توانین بێژین مرۆڤ بە هۆش بێ و دلّی لای خوابێ

دەبێتە میشکات کە لەودا شوشەیەک هەیە کەلە و شوشەدا چرایەک هەیەکە نوری خوایەو دڵ دوای کرانەوە وەکو ئەستێرەی دوڕی لێ دێ و رون دەبێتەوە، لەنوری داری مدفەرک و موبارەکەی، پرسود بونی رۆحانێتی یادو زیکر خوابە. کە نەلە خۆر هەلاتەوە یەو نەلەخۆراواوەیە. بە ڵکو لەرێگای دڵ و دەرون کە نە خۆر هەلاتی یە و نە خۆراوایی یە ئاشکرادەبێ (**و لولم تمسسه نار**) واتا: ئەگەر دڵ لەیادی خوا غافڵ نەبێ کە بە پێی: (**وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِالرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينْ**) سورەی ۴۳ (زوخروف) ئایەی ۳۶ دبێتە هۆی نێزیک بونەوەی شەیتان کە لە ئاگرە (**نور علی نور**) لە نور و تیشکی ئەو زیادە دەبێ تاهەموی دەبێتەنورو تیریژ و خۆر،روناکایی، بە واتایێ تر ئەوروۆنە هەمیشە نوردەها وێژەیێ: ئەگەر چی ئاگریشی: نەگاتێ: کە ئاور هۆی نور و روناکایی یە: واتا: لەدڵ و هەناو پەیتا پەی تاگرێ نور و تیشک هەڵدەستێ و نور دەداتەوە و ئەم شوشە بلورە: (**فی بیوتٍ اِذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرفَعَ و يُذكَر فيهااسمُهُ**) چونکا مرۆڤی دەرون نورانی خەریکی خواناسی و خوادۆزی یەو لەیادی خوا دایە، جا لەبەر ئەمە سربتەدای مەحزوفێ کە (فی بیوت) دەبێتەخەبەری، ئەگەر (هذه الزجاجة) ... مەبەست لەبیوت لەشی مرۆڤە، چونکا ئەونە نورانی یە، کەهەمان عالەمی میسالە، کەلەخانو چکەی لەشی دایە. ئەگەر موبتەدای حەزف کراو (هذەالمشکوة) بگرین ئەشێ مەبەست لە (بیوت) مەقامی خەلوەت بگرین واتا: ئەو دڵە نورانی یە، کە لەدەرونی ئەو نور دیتەدەر، هەر ئەو مەقامە پاک و خەڵوەتی دڵ و دەرونە. بۆ بەیانی: مَثَل نوره) شی دەفەرموێ: (**يسبح له فيها بالغدو و الآصالِ رجالٌ لاتلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكرالله**) واتا: مرۆڤ گەلێک هەن کەلە و خانوچکەدا هەر کەرەبەیانیان بولێڵە و شەونیوەشەو، یادی خوا دەکەن و کرێن و فرۆتن و بەرژەندی ئەم جیهانە ئەوان لەخوا دورەوەناخا.

سەرچاوە:

تەفسیرالمصحف المفسر دوکتور فەریدوەجدی

* تەفسیری مەفاتیح‌الغیب:(تەفسیری کەبیر نوسراوی ئیمام رازی.

* **الاتقان فی علوم‌القرآن**: جلال‌الدین سیوطی.

* استعارات قرآنی: دکتر صباح
* تەفسیری مراغی: احمد مسطفی المراغی.
* دایرةالمعارف مذاهب (انسیکلوپیدیای مذاهب)
*تەفسیری فی ظلال القرآن : سیدقطلب.
* تەفسیری جواهر ناودار بەتەنتا وی ج ١٢ لاپەرەی ١٣ و ٢٥ و ٤٩ چاپی میصر.
* منظومەی حاج ملاهادی سبزواری لاپەرەی ٧ و ٣٠٦
* تەبیعیات، نجات شیخ ابوعلی سینالاپەرِەی ٧٤ و ٢٦٩ چاپی مصر.
* تنزیةالقرآن عن‌المطاعن: قاضی‌عبدالجبار معتزلی لاپەرەی ٢٥٢.
* مشکات‌الانوار: ئیمام محمد غزالی.
* شرح اشارات ج ١ لاپەرەی ٥٣ چاپی مصر.
* الاشارات و التنبیهات ج ١ لاپەرەی ١٥ چاپی مصر ١٣٢٥ هـ
* تەفسیر بیضاوی ج ٤/ ٤٠٠.
* تەفسیرِ تەبەری ج ١٨ لاپەرەی ١٠٧ و ١٠٤.
* دیوان امرؤ القیس لاپەرەی ٦٦.
* تەفسیر ابن کثیر ج ٦ لاپەرەی ١٢.
* کشف‌الاسرار ج ٨ لاپەری ٧٣٠ (تفسیر ابوالفضل میبدی ناودار بە تەفسیر خواجە عبدالله انصاری.
* مقدمەی کتابِ‌المصاحف طبع ارتور جفری ٦٥ و ١٥٠.
* تەفسیر محی‌الدین عربی.
*المعجم المفهرس للقرآن لاپەرەی ٧٢٥
* امثال‌القرآن الماوردی.
* تاریخ قرآن نولد شوالی.
*بلاشر: ترجمەی قرآن بنقل لە کلرمون گانو.
* تەفسیر ئەلمەنار: محمدرشید رضا تقریرات - درس شیخ محمد عبده.
* تەفسیری قورتوبی الجامع لاحکام القرآن : محمداحمد الانصار القرطبی بیروت ١٩٦٥

* تەفسیر روح‌المعانی: علامه شهاب‌الدین محمود آلوسی.
* امثال‌القرآن ابوعبدالرحمن .
* تەفسیر کەشاف ابوالقاسم محمود زمخشری.
* الحواشی المدینة: شیخ محمد سلیمان کوردی مدنی
* تاریخ قرآن هیرشفلد.
* تەفسیر لباب الألباب خازن.
* دائرةالمعارف الاسلام (انسیکوپیدیا اسلام).
* المستقصی فی‌الامثال.
* تەفسیر روزبهان (عرایس البیان).
* تعلیقات فی‌القرآن: علاّمه عبدالکریم ناو دار بەشیرازی.

ئەم وتاروتەفسیری ئایەی نوره لە ژمارەکانی ٦٤ و ٦٥ و ٦٦ و ٦٧ گۆواری سروه سالی حەوتەم چاپی ناوەندی بلاّو کردنەوەی فەرهەنگ و ئەده بی‌کوردی صەلاحەدین ئەیوبی سالی ١٣٧٠ ی‌هە تاوی، بلاّوکراوه تەوه به لاّم بداخەوه هەڵەی چاپی زۆربو، کاک ئەحمەدشەریفی ئافەرین نامەیەکی لەسەر نوسیوه و لە روژنامەی حەوتانەکەلە تاران چاپ دەبێ لەژمارەکانی ٤٠٩ و ٤١٠ سالی ١٠ ئابی ١٩٩٢ زایینی بلاّو کراوەتەوەو بەکورتی به مجورەیە:

وەرگێران ورافەکردنی قورئانی پیرۆز بەزمانی کوردی، لەنا و کوردان کاریکه تازە.

دوکتور کامران بەدرخان لەسالەکانی (٤٠)ی زایینی لەشاری شامی سوریه مانگنامەی (رۆژانۆیی) بەزاراوەی کرمانجی و پیتی لاتین دەردەخست، لەوان سالاّن دا دەکەوێتە سەرئەم ئەندێشەیەکە بە شێک لەقورئانی پیرۆزیش بکاتەکوردی و لەلاپەرەکانی رۆژانۆی دا بلاّوی بکاتەوه و ئەم کارەشی ئەنجام دا و بۆهە وەلێن جار، لەمێژوی کوردستان و ئیسلامدا، چەندسوریەکی لەقورئانی کەریم، وەرگێرایە سەر زاراوەی کرمانجی ولەلاپەرەکانی گۆڤاری رۆژانۆی چاپیکردکە بەناوی (تەفسیری قورئانا پیرۆز) بلاّو بوەوە.

پاش ئەم کارە بەنرخ و بەجێ یەی رەحمەتی کامران بەدرخان، زۆر کوردی تر خۆیان لەقەرەی رافەو وەرگێرانی قورئانی پیرۆز دا و سورەکانی قورئانیان بەهەر دو زاراوەی سەرەکی (کرمانجی سەرو و کرمانجی خوارو)

بەلام رەنگە ئاخرین کارێکی کەلەم مەیدانەدا کرابێ، کارەکەی مامۆستا دوکتور مەمحەمەد سالحی ئیبراهیمی بێ کە ئایەتەکانی کردوّتە کوردی و لێکیداوەتەوە، هەڵسەنگاندنی ئایەی نوری بە شێوەی لێکولینەوەی زانستی کە لە ژمارەکانی ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷ گۆفاری سروەدا بلاو کراوەتەوە.

مامۆستا حاجی مەلاساڵەی ئیبراهیمی (شەپوّل) یەکێک لەو نوسەرە کوردانەیە، کەچەندین ساڵە خەریکی خزمەت بە فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی یە و لەم رێگا یەدا زۆر هەنگاوی بەکەڵک و سودمەندی هەڵگرتووە و خزمەتێکی باش و بەرچاوی بە کتێبخانەی نەتەوەکەی کردووە، کەلەمبوارە دا ئاخرین کاری مامۆستاحاجی مەلاسالەرافەکردنی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزە بەتەواوەتی کە بە شێوە یەکی زانستیانە ئەنجامی داوە و ئێستا لەدار القرئان لەژێر چاپ دایە.

هەروەک عەرزم کردن، بە شێک لە رافەکردنەکەی سورەی نورە لەگۆفاری سروەدا بلاو کراوەتەوە.

وە رگێران ورافەکردنە کەی مامۆستا حاجی مەلاساڵە بەراستی بە شێوە یەکی زانستی، عیلمی ئەنجام دراوە و بەزمانێکی کوردی زۆرسادە و ساکار، ئایەتەکانی لێکدا وەتەوە ئەم کارەش کرنگیی یەکی زۆری بۆ فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی، هەیە و ئەو کەسانەی کە دەیانە وێ لە فەرمو دەکانی یەزدانی مەزن بەکوردی حاڵی بن، بەراحەتی دەتوانن سود لەم کارە گرنگەی حاجی مەلاساڵە وەربگرن.

حاجی مەلاساڵە ئایەتی ۳۵ی سورەی نور بەم جۆرە رافەدەکا:

خوا نوری ئاسمان و زەوینە، مەسەلەی نوری خوا، وەکو چرا دانێکە کە لەوا چرایەکی (پڕ نور) هەبێ. ئە و جرایەش لەناو جوبابیک (رو پۆشی چرا، لەشوشە یابلور) دا بێ، حوبابێکی بێ گەرد وگرشەدار، وەکو ئەستێرە یەکی ورشەدار ئەو چرایە بە رونێک روناک ئە بێ وگڕ ئەگرێ کە لە زیتونێکی پرپیت و بەرەکەت گیراوە، کە نە خۆر هەلاتی یەو

نه خۆر ئاوایی یه (ڕۆنه که ئەو نه بێخوش و باڵاوته و پاکه) نێزیکه بێ ئەوەی ئاگری بگاتێ، گربگرێ و بایسیێ نور لەسەر نوره (تیرێژوتیشک به سەر تیشکدا تیرێژ دەهاوێ)

هەرکەسێک خوا بیەوێ، بەرەونوری خۆی ڕێنوێنی و هیدایەتی ئەکا، خوا ئاگای لەهەمو شێک هەیە.

(ئەم چراپرتیشکە) لەناو خانو بەرەگەلێک دایه که خوا ئیجازەی داوه دیوارەکانیان به رزو بڵیند بکرێتەوه (تادزوچەته و جەردەپەی پێ نەبات).

مەلا ساڵە، لەلاپەرەکانی (١١-١٠)ی سروەدا، واتا و مانای و شەی نوری لەروانگەی قورئانی پیرۆزەوه بەشێوەی تەفسیری قورئان به قورئان لێکداوەتەوه و زۆر بەوردی لەوشەکەی کۆڵیوەتەوه، ڕەنگەئەوه تەنیا رافه و وەرگێرانی قورئانی پیرۆزبێ، به کوردی که رافەکەی به شێوەیەکی عیلمی و زانستی یەکه پەرژاوەته سەر لێکدانەوەی ماناو واتای و شەگەلی قورئان.

بەشی دوەمی‌رافەی سورەی نور و ئایەتەکانی لەژمارەی ٦٥ی گۆڤاری سروەدا بلاو بۆتەوه، لەوبەشەشدا، حاجی مەلاساڵە هەمیسان، لەسەر رافه کردنەکەی دەروا و بیرو بڕوای زانایانی ئیسلامی لەم بارەوه لێکدەداتەوه و دەنوسێ:

هەندێ وتویانه مەبەست هەمان نوری ڕێنوێنی و هیدایەته که خواله ناو دڵ ودەرونی خودان بروایاندا گیرساندویەتی.

هەندێکیش ئەوەیان بەواتەی قورئان گرتووه کەلەناخی دلێ مرۆڤ نور و تیرێژ ئەهاوێژێ...

حاجی مامۆستا مەلا ساله، درێژەبەرافه کردنی ئایەتەکانی سورەی نور دەدات و بەشی‌سێ یه می ئەم و تارە گرنگەی له ژمارەی ٦٦ سروەدا چاپ کراوه، که له به شی لێکدانەوەی و شەپیرۆزەکانی (میشکات، زجاجه: مصباح شەجرەو زیت) دا دەنوسێ:هەریەکه لەوپیتانه، ئاماژە کردنێکه بۆیەکێک لەو حەواسه، قەوەی حەساسه بەمیشکات ناوبراوه که جێگای چرادانه و روی لەشتانی زاهیره ئەوانه، رو ناک دەکاتەوه تاهیزەکانی‌تر ئەوانه دەرک بکەن.

قەوەی خەیاڵییەش بە (زجاجە) ناوبراوە، تا سووەری مودریکات لەهەر لایەکەوە دەرک بکاو ئەوانەش بە ئەنواری عەقڵی روناک بکاتەوە

قەوەی ئاقیلەش بە (مصباح) ناوبراوە کە ئیدراکات کوللی و مەعارفی ئیلاهی لەناو دڵ و دەرو نارون هەڵ بکا.

قەوەی موتەفەکیرەیش بە (شەجەرەی موبارەکە) ناوبراوە، چونکائەگەرلە... ئەعرازی جسمانی خاڵی بێی، نەشەرقی و نەغەربی دەبێ

قەوەی قودسی یەی ئیلاهیش بە (زیت) ناوبراوە، کەلەبەر بریقە بریق و بێ گەردی، بێ ئەوەی ئاگری، فێرکردن و بیرکردنە وەی پێ بکا، لەخۆوە نور ئەفشانی دەکاو دەست دەکا بە نور دانەوە و تیرێژ هاویشتن، هەروا دەڵێن کەئەم ئایەتە، تە مسیلێکە لەقەوەی عاقیلە، لەسەر پلەو پایەکانی وجودی خۆیدا، کاتێ بە زانستی زەرو ری بنەخشن و هەستی پاژەو جوزیی بۆدەست بدا وەکو ئاوێنەی لێ دێ کەوا مەبەستی نەوزەری تێدا دیاری دەدا، سائەگەر پلە و پایەی زانست ئەوی بۆلای تێفکرین را بەری ...

سەر زمانی کوردی.

محەمەد صالّح ئیبراهیمی محەمەدی: (شەپۆل) ئەم کتێبانەی نوسیوە:

١-دین وئەدەب چاپی ١٣٦١/٦/٢٨ه تاران.

٢-کۆزانی فەرهەنگی زمانی کوردی نەو رۆژی ٥٩و ١٣٦٠ هـ-تاران.

۴-باوی کۆمەلآیەتی ومێژویی... چاپی نەو رۆژی ١٣٥٧هـ تاران کەئێستابەناوی باوی کوردەواری بۆجاری دوەم لەبن چاپدایە.

٥-بەرگی یەکەمی زانایانی کورد... یاگەنجینەی فەرهەنگ و زانستچاپی ١٣۶۴ تاران.

۶-تەفسیری سورەی فاتحةالکتاب چاپی ١٣۶۶ه

٧-نۆ ژمارە کۆوار بەناوی گرشەی کوردستان، کە، یەکەم ژمارەی لە ١٩٨١/٣/١ زلەتاران بلآوکراوەتەوە.

٨-ئینسان وبڕوا: (وەرگەڕاوەیە) چاپی ١٣٦١ ه تاران.

٩-شارەمێش هەنگوین تەرجەمەی سورەی موبارەکەی نەحلە، وەئەمکتێبانەشی ئامادەی چاپن.

١-تەفسیری قورئان تەرجەمەلەڕوی المصحف المفسر نوسراوی فەریدوەجدی لەئەوەڵی قورئانەوەتا ئاخرین سورەی قورئان.

٢-بەرگی ٢و ٣و ۴و ٥ زانایانی کورد.. یاگەنجینەی فەرهەنگ وزانست.

٣-نوێژ بە فارسی وبەکوردی.

۴-عیلمی کەلام.

٥-شەرحی حاڵی حەزرەتی محمد (د-خ)وخولەفای راشیدین بەکوردی و بەکورتی.

۶-شەرحی حاڵی ئیمامی شافعی، حەنەفی، مالکی، حەنبەلی، ماتریدی و عقایدی فقهی ئەوان.

٧-حەزرەتی شێخ عوبەیدیلای نەهری، قدس سرە العزیز.

٨-تەرجەمەی ئایاتی مونتە خەبەی قورئان.

٩ـ حەزرەتی ئیمام شافعی و بیروڕای فقهی و ئوصولی ئەو پێشەوایەو دابو دەستوری نوێژ بەپیێ فِقْهِ ئەو زاتە، بەوێنەی کتێبێک کەبەوێنەی وتاریش لەرۆژنامەی شەهادە ی کوردی بلاّوکراوەتەوە لە ژمارەی ٢٢٣ تا ٢٢٨.

وێنەی بیبلۆگرافی یاکتێب ناسی نوسراوەکانیش بەم جۆرەن: ژیناوەری زانایانی کورد لەجهانی ئیسلامەتی، یاگەنجینەی فەرهەنگ وزانست:

کەشەرحی گەورە بیاوان ونوسەران وشاعیرانی کوردە، بەزمانی کوردی: وەکو: مەولانا خالد شارەزوری، شێخی ئیشراق و بیرو ڕای ئەو لەبابەت فەلسەفەی ئیشراقەوە، غەوثی گەیلانی، حەزرەتی شێخ‌عوبەیدیلانەهری، سەید طەی شەمزینی عەبدولقادر: عەوثی ثانی، مەلا ئەبو بەکری موصەنیف ـ حوسێن حُزْنی ـ مەلاعەلی تورجان، دوکتور کامران بەدرخان ـ ئەحمەدی خانی ـ حاجی قادری کۆیی ـ مەلای جریزی ـ حاجی خەڵیفە مەلا محەمەد: (بەها) موفتی زەهاوی، وەفایی ـ میرزا عەلی قازی، نورنیساخانم، دارە مر واری یا شجرةالدر ـ مەلا محەمەد قزلجی، مەلا رەحمانی پێنجوێنی ـ بەدیع الزمانی کوردستانی، عەلامە شەعیدنورسی، بێسارانی، مەحوی ـ زەیوەر ـ حەریق ـ فەقێ تەیران، عەلی تەرموکی، ئامێدی، مەجدی، مەستورە، نالی ـ عەلامەعەبدولّلابێتوشی عەلی ئەصغەری کوردستانی ـ پیرە مێرد ـ تاهیربەگ ـ گیوی موکریانی ـ ابن‌الحاجب شارەزوری، صەیدی هەورامی، ئەمینی ئەودالْ، ئیبنوجەنی ـ عەلامە کەماڵەدین‌وزانایانی شارەزوری وئامێدی، ئیبنو صەلاح ـ خازنی ـ عەبدوالرحیم مەولەوی، عەلی حەریری، مەلاخەلیلی سیرتی، شیخ یوسف ئوغلو، دلْدار ـ قاناتی کوردۆ، شامیلۆف، رەشیدیاسەمی

عەلی سیاباندۆف ـ مەلا مەحمودی بایەزیدی سلطان العرفا: حاجی سەید عەبدولاّ گەیلانی زادە ـ سالم سنەیی، شێخ رەزاتاڵەبانی ـ گۆران، حەمدی ـ مەلایەحیامزوری، شێخ عەبدوڕەحمان روژبەیانی، شێخ سەعیدی پیران، شێخ مەحمودی ئەمر ـ بەدرخان، شێخ سەلام بارزانی ـ عەزیزخان سەرداری بۆکان ـ کوڕی خەلەکان ـ ئەبوفیدای ئەیوبی،

شێخ نورەدینی بریفکانی ـ باباطاهری عوریان ـ مەلاپەرێشانی لور ـ شێخی شەرقاوی.
بەرگی یەکەم چاپخانەی مەهارەت ـ تاران ـ لە ساڵی ١٣٦٤ هەتاوی لەچاپ داراوەو ٨٨٦ لاپەڕەیەو بەزمانی کوردی یە.

هەر لەباسی فەلسەفەی ئیشرافەوە تادەگاتەباسی فەقێیەتی و ئەدەبو فقەاللغەو کەرت کردنی واژەو واژەنامەکەی پڕو تەژی یە لەمەبەستی زانستی و لێکۆڵینەوەو وردەکاری عیلمی جوان و رازاوە.

باوی کوردەواری:

چەن مەبەستی جیاجیایە بەزمانی کوردی وەکو: بەهاری ئازادی، نەورۆز، کولەچوارشەمە، هەتەرێ ومەتەرێ، کۆسە، میرمیرین، سیانزەبەدەر، داب و دەستوری فەقێ یەتی، بەیتوباو، لێکۆڵینەوە، چریکەی‌شەو یاروشەو بۆوچەن چیروک ومەبەستی مێژویی، وەکو مێژوی هۆزی شوانکارە، چاپخانەی جەواهیری ـ تاران ـ چاپی ساڵی ١٩٨٠ زاینی، دوسەتوحەوت لاپەڕەیە.

١ـ پەند یا ئەمساڵی قورئان ؛

ئەم کتێبە پڕ پڕە لەمەستی جوان و وردی کەلامی و کۆمەڵ ناسی و علمی وفەلسەفی و دینی و ئەخلاقی، لە بابەت واتای ئەمسالی قورئان و بەراورد کردن لەگەڵ چەن پەندی کوردی و تەفسیری چەن ئایەتبە شێوەی تەفسیری مەوضوعی، فەلسەفەی چاوە دێری گشتی، واتا کردنی ئایەی نور بەشێوەی وردی زانستی و دەر بڕینی بیرواری زانایان لەو بابەتەوە، بڕواو ئیمان و زانست و عیلمی کەلام، کەلەچاپخانەی:
مەهارت ـ تاران، چاپی یەکەم، ساڵی ١٣٦٢ هەتاوی لە ٢٧٨ لاپەڕە لەچاپ دراوەونرخی ٣٥ تمەنە، بەزمانی کوردی نوسراوە.

٢ـ کوڕوکاش یا مێژوی موکریان :

لەبابەت مێژوی مەهابادو مەڵبەندی موکریانەوە بەزمانی کوردی باس دەکاو لەچاپخانەی پیرۆز ـ تاران چاپی یەکەم ساڵی ١٣٦٦ هەتاوی لە ٢٩٨ لاپەڕە لەچاپ دراوەو

نرخی ٨٩ تمەنە.

٣ـ کۆزانی فەرهەنگی زمانی کوردی؛

برێ لەبابەت باوی کوردەواری و فۆلکلور: خەتە نەسوران و ژن هێنان و داب و دەستوری مەرو مالأت بەخێو کردن و هۆزەواری و یەکتر ناسینەوە بەکوردی قسەدەکا- چاپخانە جواهیری ـ تاران ـ لە ساڵی ١٩٦١ زاینی لە ١١٢ لاپەڕە لەچاپدراوە ونرخی ١٥ تمەنە.

٤ـ گرشەی کوردستان؛

کۆواری گرشەی کوردستان ژمارەی یەکەمی لە ١٩٨١/٣/١ زاینی بلاو کراوەتەوەوتا نۆ ژمارەی لێ چاپکراوە وبەوێنەی کتێب لەیەک بەرگدا کۆ کراوە تەوە، ئەم کۆوارەزیاتر بەئەدەب و وێژاوەری و هۆنەوچریکەو فۆلکلورو باوی کوردەواری و فەرهەنگ گرینگی داوەو جوان و پڕە لەمەبەستی جوان جوان.

٥ـ دین و ئەدەب یاقسەی دابێژ راوی پاراوی زوانی کوردی:

هەندێ مەبەستی دینی یە لەبابەت (شوراو اولی الامر)کارو عەدالەتی کۆمەلأیەتی، مافی ژن و بانگ کردن بۆیەکیەتی و شیرین زمانی و زمان و خوێندن و صەبرو دین و ئەدەب و جەبروئیختیارو نزولی قوڕئان، هیدایەت، ڕۆژوگرتن، بەزمانی کوردی قسە دەکاو لەپەڕەی ١٦١ تا ٢٤٣ تەفسیری سورتە کورتەکانی قوڕئانی پیرۆزە بەکوردی یەو لە چاپخانەی ئارمان ـ تاران لەسالی ١٣٦٢ هەتاوی چاپبووەو ٢٥٣ لاپەڕەیەو نرخی ٣٥ تمەنە.

٦ـ تەفسیری فاتحةالکتاب بەکوردی؛

ئەم و تویژە لە ڕۆژنامەی شە هادەی کوردی سالی ٦ ژمارەی ٢٨٢ در ٢٦ سپتامبر ١٩٨٩ ی زاینی و ٤ی ڕەزبەر (بەران)ی ٢٦٠١ ک و ٢٥ سەفەری ١٤١٠ی مانگی و ٤ ی میهری ١٣٦٨ی هە تاوی لەگەڵ وینە چاپکراوە.

بیلوگرافی یاکتێب ناسی ؛

* **ناوی کتیب:** تەفسیری فاتحة الکتاب بە کوردی.
* **نوسە ر:** محەمەد صالح ئیبراهیمی محەمە دی (شەپۆل).
* **ناشر:** بە هە وکاری معاونت بین‌الملل تەبلیغاتی ئیسلامی ئێران.
* چاپی یەکەم سالی ۱۳۶۷ هەتاوی.
* تاریخی ئینتشار: ۱۳۶۷/۸/۱۴ هەتاوی.
* جیگای بلاو کردنەوە: تاران
* تیراژ ۵۰۰۰ دانە

* لەم پەراوەدا بیرو رای زانایان و تەقسیم بەندی تەفسیر زانان‌لە بابەت زانستی کەلام دا، تییداگو نجاوەو زۆر بەوردی قسەی لیکراوەو تائیستا سورەی حەمد بەم شیوە زانیاری یانە ئاوا جوان و عیلمی واتا نە کراوە.

لە ئاخر یشدا لە بابەت بیژەی قورئان بە شێوەی فقەاللغە زۆر زانایانە قسە کـراوە و بیرورای ئیمام شافعی فەرا، ئەبو حەسەن ئەشعەری و پەیرەوانی ئەو، ئەقیدەی زجـاج، لحیانی و دوکتور صبحی صالحی تیدا خونجاوە وکەمیکش لەبابەت مەسەل و چریکەی حەی بنی‌یەقطان (زیندوی بیدار) زور پرواتایانە قسە کراوە.

بنام خدای دانا و توانا

فاضل و محقق محترم جناب آقای محمد صالح ابراهیم محمدی (شەپۆل) موضوع / کتاب (تەفسیری فاتحة الکتاب).

با عرض سـلام و آرزوی مـوفقیت بـیشتر بـرای آن مـحقق فـرزانـه، بـه استحضـار می‌رساند که کتاب فوق‌الذکر را، که به زبان کردی نوشته‌اید، با علاقه و اشتیاق مطالعه نمودم.

چون کتاب مذکور برای اینجانب بسیار جالب بود لازم دانستم که بصورت اجمال و در چهارچوب تشخیص‌های خود نظر خود را راجع به آن، بشرح ذیل به عرض برسانم.

۱ـ چون تا جائی که بنده اطلاع دارم، این اولین باری است که یکی از سوره‌های قـرآن

مجید، به زبان کردی بصورت یک کتاب مستقل تفسیر شده است، لذا کاری است کم‌نظیر و ابتکاریست جالب.

۲ـ از اینکه به زبان کردی حالت عرفانی می‌بخشد، قدمیست بسیار بدیع در احترام به زبان مادری نویسنده کتاب، که قابل تقدیر است.

۳ـ در مقایسه این کتاب با سایر تفسیرها یا ترجمه‌های دیگر قرآن مجید به زبان کردی، این کتاب بسیار مدرن نوشته شده است و برای خوانندگان این عصر بسیار پرکشش است.

۴ـ مسئله بسیار مثبت در تدوین کتاب این است که در تفسیر سوره مبارکه مذکور، نظر صاحبنظران مشهور را نیز عیناً درج فرموده‌اید از قبیل: زمخشری، فخرالدین رازی، محمد غزالی و غیره. که حالت استناد بیشتری به کتاب می‌دهد.

۵ـ مهمتر از همه نکات فوق‌الذکر این است، که افرادی که زبان عربی بلد نیستند و کردی بلدند، می‌توانند با سهولت این کتاب ارزشمند را بخوانند و در رابطه با شناسایی با مذهب خود، که اسلام است، از راهنمایی‌های ارزشمند آن بهره‌مند گردند.

در خاتمه امیدوارم که در خلق این قبیل آثار گرانقدر بیش از پیش توفیق حاصل کنید.

ارادتمند ـ حسن صلاح (سوران)

تهران ۱۳۶۷/۱۰/۱۱

ارادتمند ـ حسن صلاح (سۆران)

***

بیروڕای تەفسیرزانانی قورئان

ئەبوحەفس عومەر بن عەلیبن عادڵ حەنبەڵی دیمەشقی کە لە ٨٨٠ مانگی بە دوامردوە. لە تەفسیری ١٨ بەرگی خوێدا بەناوی لوباب لە عولومی کتێبدا، وتویەتی: موجاهید **لەئیبنی عومەری بیستووەکە مرۆیێ لەکورد ـ ی** فارس ئاماژەی بە سوتاندنی ئیبراهیم کردوە. ئیبین عادلیش بە نەقڵ لە ئیبی جەریح ناوی ئەو مرویەی بە ٢ جۆر (هرین و هنرین) نوسیوەو بە یەکەم کەسی زانیوەکە مەنجەنیقی سازداوە. ئیبنی عادڵ نمرود بە شای سائیبین و بە خەڵکی بابیل: خاکی کوفە یاکێوێ بەناوی سەرکەشتی لە نەهاوەند (: نوحاوەند) داناوە ـ بڕوانە بەرگی ٤ پەڕەی ١٣٧ تا ١٣٥ کتێبی کۆمەڵە و تارێ وارگەو زانایانی کورد (شەپۆل) ـ و خاوەنی ئەم تەفسیرە، لە بابەت ئازەرەوە (اذ قال ابراهیم لأبیه آزر ـ ئایەتی ٧٤ سورەی ئەنعام) و تویەتی: (: ئازەر وەزیری نمرود بووە (بەرگی ١١ پەڕەی ١٥٠). قورتوبی ئەندەلوسی: عەبدوڵلا محەمەدبن ئەحمەد ـ ی ئەنصاری کە لە ٦٧١ مانگی مردوە، لە تەفسیری ٢٠ بەرگی خوێدا، بەناوی جامێعی بۆ ئەحکامی قورئان، دەڵێ: (روی‌ان قائل هذه المقالة هو **رجل من الاکراد** من اعراب فارس ئەی من بادیتها و هەروا رای گەیاندوە کە ئیبنی عومەر و موجاهید و ئیبنی جەریح ناوەکەیان بە (هیزری) ناو بردوەو بە مەنجەنیق سازدانی زانیوە (قورتوبی بەرگی ١١ پەڕەی ١٣٨). قورتوبی دەڵێ (ئازەر باوك یا مام و ئاپی) ئیبراهیم بووە و (پیێ) بۆتە (بێ) و ئازەری بە (بوت) واتاکردوەو ناوی باوکی (تاروخ) بووە. (بروانە بەرگی ٧ پەڕەی ١٠). شەمسەدین محەمەدبن ئەحمەد شێربێنی ناودار بە خەتیبی شێربێنی کە لە ٩٧٧ مانگی وەفاتی کردوە، لە تەفسیری سیراجی مونیر ـ ی خویدا، نەخش و **رۆڵی کوردانی نیشان** داوە و دەڵێ: (**هذا رجل من الاکرادی** و تویانە ناوی (هینون) ە ـ بڕوانە بەرگی ٤ پەڕەی ١٨٤. خەتیبی شێربێنی هیجرەتی ئیبراهیمی لە**کۆیی** بۆ حەران، زانیوە (بەرگی ٥ پەڕەی ٧٣) نوسەر هەروا، ئیبراهیم ـ ی بەخەڵکی شوشی ئەهواز، داناوەو

لەگەڵ باوکیدا لە شوشەوە چوونەتە بابیل (بەرگی ١ پەرەی ١٢٠)، ئیبراهیم (: بـلە)ی بەواژەیێ **کوردی** فارسی داناوە. عەبدورەحمان بن محەمەدبن مـەخلوف ئـەبی زەیـد سەعالیبی (٧٨٦ - ٨٧٥ مانگی) لە کتێبی جەواهیر - ی حیسان - ی خویدا، لە پەرەی ٩٢ دا، ئەو **پیاوەی بە کورد، زانیوە**، بەڵام ناوی نەبردوە. بەغەویش لە تەفسیری لیـبابو تەئویل لە نیشانەکانی تەنزیلدا لە رافەی ئایەتی ٦٨ سورەی ئەنبیا بـەریوایـەتی ئـیبنی عومەر، بەڵگەی هاوردوە و رایگەندوە: کە ئەو **پیاوەکورد**، بووەو ناویشی (هیزن) بووە و تەفسیرەکانیش ئەو شوێنەیان بە **(کۆیی)** داناوە. ئەبوحەسەن عەلی بن مـحەمەد بـن ئیبراهیم بن عومەر شێخی خازین لە لوبابی تەئویلدا لە بەرگی ٥ پـەرەی ٣٤ دا، دەڵێ **(هذا رجل من الاكراد** قیل اسمە (هیزن)، لە تەیسیرو لەتیفی مەنان نوسراوە، ئەو رەحمان بن ناسر سەعدیش **بە ناوی کۆیێ** ئاماژە کریاوە و لە ئەزوائی بەیان لە ئیزاحی قورئان بە قورئاندا، وتراوە پیاوێ لە عەرەبی فارسی کە **مـەبەست لەوەکـورد**، بـووە (بـەرگی ٤ پەرەی ٣١٣) کە هەندێ ئەوکوردەیان، بە نمرود و هەندێکیش بـە **کـوردێ بـەناوی هیزان**، ناو بردوە (تەفسیر موقحەماتی ئەقران لە موبهماتی قورئاندا) و نوسەری جامیعی ئەحکامی قورئان، **کوردانی** عەرەبی فارسی و خودی هیزان بە ناوی کەسانێ کە دەسیان لە کاری ئاگرەکەدا هەبووە، باسی لێکردون و خێوی تەفسیری کەششاف نوسیویەتی مەبەست لە پیاوێ لە ئەعرابی **عەجەم،کوردە و** بێژاویش کەخۆی **لەکوردانی ناوچەی** فارسە، فەرمویەتی: مەبەست لە (رجل من اکراد فارس (: هیون)ەو ناوی هـیون بـووە (بەرگی ٢ پەرەی ١٩٥). لە تەفسیری بە حری موحیت دا، نوسراوە ئەوەی ئـیشارەی سوتاندنی ئیبراهیم کردوە (نـمرود) بـووە و کـورێ عـەتیەیش نـوسیویەتی: **پـیاوێ لە کوردانی**، عەرەبی فارس و خەڵکی بیاوان بووە (بەرگی ٥ پەرەی ٢٣٩) و شیخ محەمەد نەوەوی لە تەفسیری راح لەبید، بە نمرود - ی کوری کەنعان یا مرۆیێ **لەکوردانی** فارس کە ناوی (هینون) بووە، یادی لێکردون.

تەبەری روداوی سوتاندنی ئیبراهیم بە ئاگر بە ساڵی ١٤٧٠ی دوای تۆف و توفانی

نوح و ٤٣٠٠ دوای هاتنە دنیای بابە ئادەم، داناوە (بەرگی ١ پەڕەی ٣٠. کتیبی مێژوی ئومەم و ملوك، باو باپیرانی ئیبراهیم نەسل بە نەسل دەگەیێنێتەوە، سەر نوح بە مجۆرە: ئیبراهیم بن تاروخ بن ناحوربن ساروغ بن راغوبن فالیغ بن عابیربن شایح بن ئەرفخشد بن سام بن نوح و نوسەری تەجریر و تەنویر، دەورەی گوڵ کردنی بابیل و دەورەی پاشایی نمرودی بە ٣٧٥٥ بەرلە زایین، داناوە (بەرگی ٢ پەڕەی ٣٦٩) وە قورتوبی لە تەفسیرەکەیدا ئەوەی بە ٢٣٦ ساڵ دوای تۆفانی نوح و ٣٣٣٠ ساڵ دوای خیلقەتی بابە ئادەم، داناوە و تەنانەت لای وایە کە نمرود لە **خاکی کوردەواریدا** بووە (بڕوانە بەرگی ٧ پەڕەی ١٠ و بەرگی ٢ پەڕەی ٢٤ قورتوبی) ئەو قسانەو قسەی **میهرپەرستی لە کوردەواریدا**، ئەوە دەسە لمێتیێ کەدین و دین باوەری و ژیار و تەمەدون لە زاگرۆس: لە کوردەواریدا فرەکەون و کەونارایە، هەرئەوەیشە کە سەلماوە کە **نەتەوەی زیرەکی کورد، گەنمی دۆزیوەتەوە.**

تەفسیرزانان نوسیویانە: لە کلدە، هاران: حەڕان و کەنعان و... خەڵك لەو ناوە ناوەدا خەریکی ئەستێرە وگۆ پەرستی ئاسمان و حەوا بون، کلدە بەوە ناوداره کە زانستی ئیسترانومی لەوێ سەری هەڵداوە، کە زانایانێ فرە لەوێ لەوزانینەداگوڵیان کردوە، بۆویّە دیسانیان و دەسەیێ تریش تا دەورەی **پاشایانی ساسانی کورد**، هەبون و خوێیان نیشان داوە کە هەمویان بڕوایان بە پەرستنی ئەستیرە و رۆژوگۆی حەوایەکانی ئاسمان هەبووە، رەگازوی کۆن و کەو نارای ئەو بیروباوەڕە، هێمان لە نێو هۆنەودەقی زمانی کوردی و فارسی و فۆلکولۆر و داب و دەستوری خەڵکی رەمەکیدا، هەروا ماوەو باوە. لە باکوری غەرەب و غەربی نێو دوروان: (بەینە نەهرەین) لەوە پترباو بووە و شاری دیمەشقی شامیان لە سەر ئەو بیرورایە، ساز داوەو بە سەر هەریەکە، لەدە روازەی شار، وێنەیێ فرەلە ٧ ستارە وگۆی حەوای ئاسمان، نەخشێنرابوون.

کوری عەساکیر لەو سەردەمەدا، چەن مەبەستێکی لە بابەت شاری دیمەشق و هەروا لەبارەی لە دایك بونی حەزرەتی ئیبراهیم لەگوندی (بەرزە) نوسیوەو رایگەیاندوە، لەو